

*др Љубица Кандић
редовни професор Правног факултета у Београду, у пензији*

ДОПРИНОС СТОЈАНА НОВАКОВИЋА РЕФОРМИ ВЕЛИКЕ ШКОЛЕ У ДРУГОЈ ПОЛОВИНИ XIX ВЕКА

Стојан Новаковић, као министар просвете и професор на Великој школи имао је великог утицаја на развој школства у Србији, посебно на развој Велике школе.

Законском регулативом и личним утицајем постепено је мењао карактер Велике школе. По Закону о устројству Велике школе из 1863. године, Велика школа је на своја три факултета - Филозофском, Правном и Техничком, школовала тзв. општи тип стручњака са бројним заједничким предметима и недовољним бројем стручних предмета. Стојан Новаковић је законском регулативом укидао заједничке предмете и повећавао број стручних предмета чиме је допринео већој стручности дипломираних студената на поменутиим факултетима. Крајњи циљ реформе Велике школе на којој је радио Стојан Новаковић био је стварање модерног универзитета по угледу на европске.

Кључне речи: *Велика школа. - Реформа. - Универзитет. - Закон. - Стојан Новаковић.*

Стојан Новаковић свој утицај на реформисање школства у Србији, посебно високог, остваривао је као професор Велике школе, али много више као министар просвете и црквених дела и председник владе (1). У сагледавању проблема школства у Србији и осмишљавању акција за отклањање тих проблема помагали су му не само функција министра просвете и искуство професора средње и Велике школе, него и његово широко образовање које је стекао на Лицеју, студирајући на Филозофском и Правном факултету (2).

Његов допринос развоју високог школства у Србији посебно се огледао на реформи Велике школе. Свој утицај он је остваривао преко закона и уредби са законском снагом који су донети за време трајања

(1) Стојан Новаковић је био министар просвете 1873; 1874-75 и 1881-1883. године. Председник Владе и министар спољних послова био је 1895/96.

(2) Био је један од најбољих студената на Лицеју. Студије је завршио са непуне 23 године живота. Професор гимназије постао је у 23 години, а министар просвете у 32 години живота. Интересантно је напоменути да није добио државну стипендију за студије у иностранству иако је био одличан студент. Није познато зашто му стипендија није додељена.

његових мандата као ресорног министра просвете и њима је мењао или допуњавао постојеће законе о школству. Такође је давао подршку предлозима и иницијативама органа управе Велике школе - Академијског савета и ректора, у реформи Велике школе. И сам је као професор Велике школе и министар просвете иницирао предлоге и тражио законска решења за промену или допуну закона о Устројству Велике школе из 1863. године. Пратио је рад Велике школе и вршио контролу над њеним радом и, најзад, старао се о спровођењу законских прописа који су регулисали ову материју у време трајања мандата министра просвете. За време његовог министровања било је много таквих иницијатива, а донет је и знатан број законских прописа о реформи Велике школе.

Познато је да су се ресорни министри просвете у овом периоду често мењали или због нестабилних влада или оставки министара, али је Стојан Новаковић био један од ретких министара просвете који су били више пута министри, што је сигурно био знак и његовог великог угледа у тадашњој Србији. Ако томе додамо и чињеницу да су се министри просвете најчешће регрутовали из редова професора Велике школе, међу којима је и био Стојан Новаковић, онда то говори колики је значај ондашња власт придавала овом ресорном министарству. Са правом се предпостављало да су професори Велике школе били и најмеродавнији у сагледавању објективних могућности у адекватном реформисању школства у Србији.

Бројне иницијативе, пројекти и законски прописи о реформи високог образовања у Србији потврђују настојања умних људи тога доба на осавремењивању и приближавању високошколског образовања универзитетском образовању у Европи. Овај процес је био спор, било је лутања и копирања законских решења напреднијих земаља, најчешће у форми пројеката који у целини нису могли бити уграђени у законске прописе о реформи високог школства у Србији, али су неке идеје и решења из тих пројеката преузимани у одговарајуће законске прописе који су реформисали Велику школу као највишу просветну и научну институцију у Србији. Наравно, било је више пројеката о реформи школства неголи законских прописа, што је и разумљиво, јер су нова законска решења морала да воде рачуна о реалним могућностима њихове примене, односно степену друштвено-економског развоја српске државе. Србија није могла прескочити ни време ни степен свога друштвено-економског и политичког развоја, нити реалност у којој се стварало и реформисало школство у Србији. За 42 године, колико је постојала Велика школа, донет је само један закон о устројству Велике школе из 1863. године, којим је Лицеј претворен у Велику школу. Затим, неколико закона о изменама и допунама закона о устројству Велике школе; две уредбе о Великој школи из 1897. и 1900. године, као и две-три уредбе на сваком факултету Велике школе. Насупрот овоме, број пројеката био је знатно већи. Они нису обавезивали ни законодавца, јер нису по правилу прошли одговарајућу процедуру, нити ауторе који су их сачинили, али су значајни као историјска сведочанства о једном времену када се много размишљало да се по угледу на Европу организује високо школство у Србији односно створи модеран Универзитет. Околност да је тек 1905. године створен Београдски универзитет говори и о реалности погледа оних који су учествовали на стварању Универ-

зитета у једном периоду од четири деценије. Наравно, објективна претпоставка да се после истека четири деценије формира универзитет који би се приближио европским универзитетима, како по квалитету студија тако и по достигнућима науке у неким научним областима, јесте и остварена политичка демократија и знатно повољнији економски положај Србије.

Већ је речено да се активност Стојана Новаковића у реформи Велике школе одвијала у више праваца. Посебно је запажена његова активност у законском регулисању положаја Велике школе (3).

Било је доста разлога за бројне предлоге о променама Закона о устројству Велике школе из 1863. године. Стојан Новаковић, као министар просвете, и други министри просвете пре и после њега, као и органи управе Велике школе настојали су да промене овај Закон, ако не у целини онда бар неке делове и то изменама и допунама постојећег Закона. Посебно су настојали да промене оне одредбе Закона које су се односиле на профил стручњака који су се школовали на Великој школи. Наиме, наставни планови предвиђени Законом о устројству Велике школе из 1863. године били су у функцији карактера Велике школе, која је са три факултета - Филозофским, Правним и Техничким и са трогодишњим трајањем студија на Филозофском и четворогодишњим на Правном и Техничком факултету (као у предходном периоду) и даље школовала општи тип стручњака. У наставним плановима по Закону из 1863. године, не само да је задржана подела на опште (заједничке за све факултете) и стручне предмете за сваки факултет понаособ, већ је повећан број општих предмета чиме је још више наглашен тзв. тип општег стручњака. Такви стручњаци очигледно нису ни у време доношења закона из 1863. одговарали потребама Србије. Логика формирања општег типа стручњака предвиђена Законом из 1863. године испољила се и код одређивања стручних предмета по факултетима. Наиме, један број стручних предмета није био примерен физиономији тих факултета. Још увек је постојала велика међусобна повезаност наставних планова сва три факултета (4), па су зато наставни планови

(3) За време трајања његовог првог мандата као министра просвете покренута је иницијатива од стране Академијског савета за промену Закона од 1863. године. Неке промене су извршене децембра 1873. путем измена и допуна постојећег Закона из 1863. године (у време када је донет овај Закон, С. Новаковић није био министар просвете, али је цео посао око овог Закона завршен за време његовог првог мандата и зато се Закон са правом везује за његово име). Исте године донета је наредба о прописивању ученика од септембра 1873. године и уредба о реорганизацији наставе на Филозофском факултету. За време другог мандата направљен је значајан пројекат Закона о Великој школи 1875. године. Исте године донет је и Закон о платама професора средњих и Велике школе и Закон о приправницима професорским на Великој школи. Стојан Новаковић је заслужан и за Закон из 1880. године, који је изменио и допунио Закон о устројству Велике школе из 1863. године. Та заслуга не произлази само из чињенице што су многе идеје и законска решења уграђена из пројекта Закона из 1875. године, већ и из спровођења овог Закона (иако га није потписао, јер му је трећи мандат министра просвете започео 1881.). Најзад, његов допринос реформи Велике школе био је значајан у време док је био председник напредначке владе (1895-96). Тада се припремао већи број закона односно уредби, почев од Закона из 1896. године, који је допунио постојећи Закон из 1863, до уредбе о Великој школи из 1897. и три факултетске уредбе - Филозофског, Правног и Техничког факултета, донетих 1896. и 1897. године.

(4) Студенти Филозофског факултета слушали су 7 општих предмета, пет са Техничког и два са Правног: Елементарну математику, Физику, Зоологију, Ботанику и

поменутих факултета по овом Закону и по броју предмета и по обиму материје која је обухваћена појединим предметима врло широки и несврсисходни школовању одговарајућих стручњака на појединим факултетима.

Прва иницијатива за промену Закона из 1863. године уследила је непуну годину после доношења Закона о устројству Велике школе 1863. и то предлогом из 1864. године за његову делимичну промену. Пет година касније, 1868, уследио је нови предлог закона, који је требао да замени постојећи закон из 1863. године.

Предлог из 1864. године потекао је од Академијског савета и односио се пре свега на промену наставних планова. Постојећи наставни планови на факултетима са великим бројем општих предмета и даље нису обезбеђивали услове за већу стручност свршених великошколаца, па је зато предложено укидање неких општих предмета и увођење неколико факултативних на свим факултетима као и укидање испита из неколико општих предмета, али не и обавезно слушање предавања (5). До измене наставног плана на бази овог предлога није дошло.

Други предлог Закона из 1868. године, који су сачинили професори Велике школе на предлог Академијског савета, предвидео је зна-

Минерологију са Геодезијом са Техничког факултета и Административно и Јавно право Србије са Правног факултета. Стручни предмети на Филозофском факултету су били: Филозофија (сви делови), Филологија, Општа историја са општим погледом на Словене, Историја Срба, Општа историја литературе са нарочитим погледом на литературу Словена и Срба, Објашњавање латинских класика, Литература и објашњење француских класика, Народна економија, Финансије и Политичка рачуница (са државним књиговодством).

На Техничком факултету студенти су слушали 6 предмета са Филозофског и Правног факултета: Логика, Народна економија, Финансије, Политичка рачуница (са државним књиговодством), Објашњавање француских класика и Административно право. Стручни предмети су били: Елементарна математика, Физика, Зоологија, Минерологија са Геологијом, Политичка економија, Хемија, Дескриптивна и практична геометрија, Виша математика, Наука о грађевини на суви и на води и Хемијска технологија.

На Правном факултету студенти су били дужни да слушају 7 предмета са Филозофског и 4 са Техничког факултета. Са Филозофског факултета обавезни предмети су били: Логика, Психологија, Филозофија права (као део филозофије), Народна економија, Финансије, Објашњење латинских класика, Литература и објашњење француских класика. Са Техничког факултета обавезни предмети су били: Зоологија, Ботаника, Минерологија са Геологијом и Хемија. Стручни предмети су били: Римско право (Јустинијанове институције), Грађански законик, Грађанско судски поступак, Трговински законик, Кривични законик, Кривично судски поступак, Судска медицина, Административно право, Јавно право Србије и Међународно право. Драгољуб Баралић, *Закон и уредба о Лицеју, Великој школи и Универзитету у Београду*, Београд, 1967, стр. 39-41.

(5) Академијски савет предложио је министру просвете да се на Филозофском факултету укину испити из Више математике и Хемије, на Техничком из Логике. Административног и јавног права Србије, као и да се неки општеобавезни предмети претворе у факултативне (Народна економија, Финансије, Политичка рачуница са рачуноводством). На Правном факултету предложено је укидање: Зоологије, Ботанике, Минерологије, Геодезије и Хемије, а уместо њих увођење неколико општеобразовних дисциплина: Општа историја, Филологија, Српска историја и Политичка рачуница. Ови предмети, по мишљењу предлагача, имали су ближе везе са дисциплинама које су се изучавале на Правном факултету. Поменути општи предмети би се обавезно слушали али се не би полагали. Осим ових предмета, предложено је и увођење Државног права као стручне дисциплине.

чајне измене у структури Факултета и наставним плановима (6). Њиме су предвиђена четири факултета, уместо три: Филозофски, Технички, Правнички и Државнички. И у овом предлогу Закона пошло се од чињенице да стручна знања која се стичу на факултетима Велике школе нису довољна, да је потребна већа специјализација и, у перспективи, стварање Универзитета са Медицинским и Богословским факултетом. Међутим, ни овај предлог Закона није прихваћен; остао је само као предлог са извесним утицајем на нека каснија законска решења.

Потреба да се промени Закон из 1863. године, посебно у делу који се односи на наставне планове, била је неопходна, па је зато са доласком Стојана Новаковића за министра просвете већ раније започета иницијатива интензивирана и по истеку његовог првог мандата донет је 1873. године Закон о изменама и допунама постојећег Закона о Устројству Велике школе из 1863. године (7). Припреме за доношење овог Закона отпочеле су 1872. године. На иницијативу тадашњег министра просвете Димитрија Матића, формирана је Комисија у коју су ушли професори Велике школе и већ следеће године, априла месеца, Академијски савет је поднео министру просвете Стојану Новаковићу предлог Закона са образложењем зашто се тражи промена Закона о устројству Велике школе. У образложењу је истакнуто да су промене нужне и да Велика школа треба да пружи студентима темељито стручно образовање. Постојећи распоред предмета по факултетима по мишљењу Академијског савета не одговара савременим захтевима стручног образовања, па је предложено укидање свих општих предмета са других факултета који немају везе са стручним образовањем студената на дотичним факултетима, али је ипак предвиђено изучавање неких предмета са других факултета, који имају ближе везе са стручним образовањем студената на тим факултетима. У предлогу закона и даље је задржана подела на опште и стручне предмете на свим факултетима, али је предвиђена подела Филозофског факултета на два одсека: Историјско-филолошки и Природно-математички са групом тзв. општих предмета обавезних за оба одсека. За Технички и Правни факултет по овом предлогу Закона, нису предвиђене организационе промене, али су наставни планови донекле измењени.

У образложењу поднетом Скупштини о мотивима преправке постојећег закона наведени су следећи разлози: недовољна буџетска средства за подмиривање свих школских потреба које би настале доношењем новог закона, недостатак научних збирки без којих нема стручног и научног рада, недовољан број наставника без којих није могуће извршити адекватну поделу научних дисциплина, па зато у овом моменту, по мишљењу предлагача, треба заменити неколико чланова пос-

(6) Филозофски факултет имао би четири наставне групе: Опште-филозофску, Филолошку, Историјску и групу математичко-природних наука. На Техничком факултету изучавали би се, углавном, стручни предмети, што је било могуће јер је на Филозофском факултету предвиђена посебна група за математичко-природне науке. Правни факултет, по овом предлогу, претрпео је значајне измене. Уместо једног факултета предвиђене су две самосталне школе односно факултета - Правнички и Државнички. На Правничком факултету изучавале би се претежно позитивноправне дисциплине, а на Државничком Јавно право и економске дисциплине. (Архив Србије, Велика школа, 1868, 17. У даљем тексту АС. VIII)

(7) Д. Баралић, *Зборник закона*, стр. 52-63.

тојећег закона (чл. 5-9), јер "су науке распоређене, тим чланцима на поједине факултете групиране у те Факултете, тако да је постало немогуће постићи намеру Велике школе која по чл. 1. Закона служи вишој и стручној образованости". У образложењу се ипак додаје "да појам стручности у нас не треба на далеко и сувише на ситно цепкати (8)". Сличне наводе за делимичну промену Закона навео је и Стојан Новаковић као министар просвете. У писму једном свом пријатељу (ословљава га са "љубазни Стево") од маја 1873. године, Новаковић о овом предлогу Закона пише: "И кад би такав добар предлог нових школских уређења био преда мном и кад би га ја могао изнети пред прву скупштину, тад би предлог могао ступити у извршење истом у години 1874/75. школској - а може бити да не би могао ни тада, ако свакојаке приправе које таком чему требају не би биле готове, јер ја нисам рад правити просветне реформе на хартији. Међутим, од како је код нас заметнуто просветно питање, од 1867. па до сад, (тој је 6 година) није у ствари нигде ни ексер ударен. Чекајући нова уређења остављани су читаво старо зло недирнуто. А да се радило практичније могле су се до сад многе и готово све (осим неких) ствари бити мало по мало поправљене и регулисане, тако да би се питања о којима нема дискусије могла довољно увести у живот". У даљем тексту писма Новаковић истиче да досадашњи министри просвете нису користили овлашћења која им дају постојећи закони о школама (основним, гимназији и Великој школи) и наставља: "С тога ћу ја одмах да гледам, да за идућу школску годину чиним што могу, тек да не бих што но реч ни тренутка изгубио, где је год у мојом моћи да га употреби а не изгубим. А читава реформа по мом своди се управо на то, да се удеси добар распоред (реч је о распореду предмета по годинама, Љ. К.) да се заокругли научна грађа, да се регулише број година да се регулише професорска награда. Све су друго ситна административна питања осим јемства за професоре да су професори и за ђаке да доиста знаду што у сведочанству пише - озбиљни годишњи испити и општи испити као што је у вас (9)".

У изменама и допунама Закона од децембра 1873. године, који се ослањао на предлог Академијског савета, извршене су значајне промене у наставним плановима у односу на Закон о устројству Велике школе из 1863. године. По Закону из 1873. године, студије на Филозофском факултету и даље су трајале три године, односно на Правном и Техничком - четири године. Смањен је број општих предмета за све факултете и повећан број стручних предмета. На Филозофском факултету, поред заједничких општих предмета на оба одсека (било их је 7), предвиђено је по пет стручних предмета за сваки одсек (10). Такође, за оба одсека односно за све студенте Велике школе био је обавезан фран-

(8) АШ. лични фонд Стојана Новаковића, 304. у даљем тексту АШ. С.Н.

(9) АШ. С. Н. 934.

(10) Заједнички општи предмети за оба одсека били су: Филозофија (сви делови), Историја Срба и осталих словенских народа, Зоологија са Анатомијом и Физиологијом, Народна економија, Статистика, Педагогија и Хигијена. Стручни предмети за историјско-филолошки одсек били су: Општа историја, Историја опште литературе са нарочитим погледом на литературу Словена и Срба, Словенска филологија и Наука о језику, Јелински језик и Латински језик. Стручни предмети за природно-математички одсек су: Виша математика, Физика, Ботаника, Минерологија са Геологијом и Хемија. (Д. Боролић, *Зборник закона*, стр. 52-53.)

пуски језик. На Техничком факултету било је 7 стручних предмета и 5 општих предмета са Филозофског факултета (11), а на Правном факултету предвиђено је 13 стручних предмета и 5 општих предмета са Филозофског факултета (12). Према томе, до измена и допуна Закона из 1873. године, за Технички и Правни факултет било је обавезно по 5 општих предмета са Филозофског, али за оба факултета није био обавезан ни један предмет са Правног факултета.

Идеја Стојана Новаковића о карактеру Велике школе и већој стручности свршених великошколаца нашле су места у наставним плановима овог закона, као и његово опредељење да није време да се у овом тренутку мења цео закон, већ да се реформама врши "корак по корак". Уосталом, из преписке коју је водио са Управом Велике школе има се утисак да је и образложење за делимичну промену Закона, поднето Народној скупштини, посао лично Стојана Новаковића.

У време трајања његовог првог мандата као министра просвете запажена је његова активност у будном праћењу укупног рада Велике школе. Из преписке коју је водио са органима Велике школе у другој половини 1873. године видимо да је имао низ критичких примедби на рад Велике школе. Критиковао је алџав однос професора у одржавању наставе, посебно је истицао њихову одговорност у редовном одржавању часова и одржавању дисциплине на часовима. По његовом мишљењу, професори олако прелазе преко дужности и обавеза које имају према својим студентима. Они, по његовом мишљењу, не врше одговарајућу евиденцију и контролу њихових долазака на предавања, благо оцењују студенте и др. Као последица таквог стања, по мишљењу Стојана Новаковића, завладало је код омладине мишљење "да походити школу, одликовати се на испитима, тј. добијати од својих професора добре оцене није ништа... да је толико даровитији сваки, колико више презире своје дужности и многи мисле да поштовање својих школских обавеза није препорука свима за сваки даљи посао, за сваку каријеру и живот... Ово би могло навести к мишљењу да је у великој школи попустио ауторитет задатка њених и радника њених, међу којима су толики поштовани заступници науке и литературе". Није пропустио да препоручи органима управе Велике школе да предузму све мере како би се стање на Великој школи поправило (13). Критичке опаске на рад Велике школе истовремено су указивале и на непоштовање школског закона из 1864. године, који је предвидео наставне обавезе за професоре и сту-

(11) За студенте Техничког факултета обавезни предмети са Филозофског факултета били су: Физика, Минералогија са Геологијом, Хемија, Виша математика и Хигијена. Стручни предмети су: Приправно цртање, Нацртна геометрија са геометријским цртањем, Практична геометрија са топографским цртањем, Механика и Наука о машинама, Наука о грађевини на суку, Наука о грађевини на води и Грађење путова, Хемијска технологија. (*Ibid.*, стр. 53).

(12) На Правном факултету били су предвиђени следећи предмети са Филозофског факултета: Психологија и Логика, Статистика, Народна економија, Историја Срба и осталих словенских народа, Латински језик. Стручни предмети су били: Енциклопедија права са погледом на права словенска, Римско право, Грађански законик, Грађански судски поступак, Стецишни поступак, Казнени законик, Казнени судски поступак, Трговачко и менично право с нарочитим погледом на наш трговачки законик, Административно право, Опште државно право с погледом на јавно право Србије, Међународно право, Судска медицина, Финансије. (*Ibid.*, стр. 52-54).

(13) АС, Министарство просвете, Ф.В. 48. 75. У даљем тексту АС. МПС.

денте и строге казне, посебно за студенте, за неизвршавање тих обавеза. Академијски савет пренео је студентима Велике школе мишљење министра просвете и упозорио их на поштовање законских прописа (14). Прекор који је министар Новаковић упутио професорима и студентима дао је неке резултате, судећи према повећаном броју писмених оправдања за изостанке које су подносили органима Велике школе.

Још једно питање заокупљало је пажњу Стојана Новаковића, а то је: начин коришћења предавања за припремање испита. У ситуацији када је било мало уџбеника и друге уџбеничке литературе, коришћење бележака са предавања било је неопходно. Неки наставници су тражили од студената да бележе њихова предавања, неки су уз белешке давали и шири програм или питања, а неки су своја предавања давали студентима на препис. Било је разлика међу наставницима у начину провере знања која су студенти стекли на предавањима пре полагања испита. Неки наставници су држали колоквијуме, или су пропитивали студенте на часовима из материје коју су предавали, а неки су само држали предавања до почетка испита, без проверавања њиховог знања. Да би се колико толико постигла уједначеност у коришћењу предавања за припрему испита, Стојан Новаковић, у својству министра просвете, издао је 1873. године "наредбу о пропитивању ученика Велике школе" (колоквијуми), у којој је предвиђено да се убудуће студентима (осим ако је уџбеник штампан) не даје у руке ни рукопис ни извод из предавања, већ да студенти сами бележе предавања. Испит би се полагао према њиховим белешкама и литератури која је предвиђена за припремање испита; ради бољег савладавања градива, организовали би се заједнички разговори о појединим питањима о којима су професори предавали као и колоквијуми из делова материје која је предавана (15). Изгледа да ове мере нису помогле студентима да положи већи број испита, јер је у школској 1874/75. години укупан број неположених испита износио око 60%. Највише неположених испита било је на Филозофском факултету (16). Из садржине поменутих докумената може се оценити активност Стојана Новаковића у време његовог првог краткотрајног мандата као министра просвете и запазити да је та активност усмерена на кључна питања функционисања Велике школе, као што су: профил стручњака, настава, испити, дисциплина.

Тешко је било очекивати да ће један агилни министар просвете, па макар то био и један од најумнијих људи тога времена, решити многе проблеме и тешкоће са којима се сусретала Велика школа, али оно што се могло учинити било је подизање ауторитета Великој школи, уз јачање дисциплине и одговорности професора и студената за рад Велике школе.

О значају измена и допуна Закона из 1873. године за даљи рад Велике школе са правом се може рећи да је он био прекретница у промени карактера Велике школе. Сва каснија законска решења којима су се мењале одговарајуће одредбе Закона о Устројству Велике школе из 1863, полазила су од основних интенција овог Закона, а то је

(14) АС. ВШ. 1873, 65.

(15) АС. ВШ. 1873, 65.

(16) АС. МПС. Ф. 14. 10, 1875.

напуштање општег типа стручњака и стварање специјализованих стручњака.

Краткотрајни прекид његовог мандата као министра просвете (од непуних годину дана) као да није прекинуо настојања Стојана Новаковића да за време свог другог мандата (трајао је од новембра 1874. до августа 1875. године) настави, са још већом упорношћу, започети посао реформе Велике школе. Стојан Новаковић је иза себе већ имао реформу основног и средњег образовања, посебно реформу гимназије, што је била претпоставка да се учини покушај, заједно са органима Велике школе, да се направи један целовит законски текст о Великој школи, који би заменио постојећи закон из 1863. године. У том правцу, сачињен је крајем 1874. године од стране органа Управе Велике школе Предлог Закона који није прошао одговарајућу законску процедуру и остао је у форми предлога закона. Овим Предлогом Закона требало је између осталог променити наставни план Велике школе, односно ослободити Велику школу још једног броја нестручних предмета, који су се изучавали на појединим факултетима а који нису били битни за стручност дипломираних студената одговарајућих факултета. Ослобођени сувишних предмета, како је истакнуто у образложењу Предлога Закона на Филозофском факултету школовали би се студенти "који желе да се одају књижевном и научном раду, који се спремају за професоре средњих школа по струци историјско филозофској или природно математичкој". На Техничком факултету спремали би се стручњаци за разне техничке послове и професори за неке предмете у реалкама и гимназијама. И на крају, на Правном факултету школовали би се студенти "за судске и административне послове и службе државне (17)". Студије по овом Предлогу Закона и даље би трајале три године на Филозофском, односно четири године на Правном и Техничком факултету (18). Значајно поглавље у Предлогу Закона посвећено је положају професора - условима за њихов избор, материјалном положају професора - као и положају студената. Пооштрени су услови за избор професора. Поред услова које је прописао Закон од 1863. године и услова предвиђених изменама и допунама Закона из 1873. године додатни услов је био да кандидати за професора, поред завршеног факултета са одличним или врлодобрим успехом, морају имати писмену расправу односно научни рад из дисциплине за коју конкуришу. Предлог Закона је предвидео, као што је већ речено, побољшање материјалног положаја професора (њихова примања би била знатно повећана у односу на раније законске прописе).

Одредбе о положају студената не разликују се много од одредаба Закона из 1863. године, али је дата већа надлежност органима Управе Велике школе у кажњавању студената.

(17) АС. МПС Ф. XI 182. 1875.

(18) Овај Предлог Закона је врло систематичан и прегледан - има 49 чланова. Материја је разврстана у десет глава. У првој глави садржана су општа наређења; у другој настава; у трећој се налазе одредбе о професорима; четврта и пета одређују положај органа Велике школе - Академијског савета и Ректора; неколико глава односе се на студенте, испите, школски одмор и научна средства и последња глава садржи одредбе о прелазним наређењима.

Предлог Закона је министру просвете Стојану Новаковићу поднет почетком 1875. године на даљу законску процедуру, али је он остао, као и други пројекти пре њега, мртво слово на папиру и поред значајне подршке коју је Новаковић као министар просвете дао овом предлогу.

Садржина Предлога Закона указује да његови састављачи као и лично министар просвете нису имали великих амбиција да радикално реформишу Велику школу и претворе је у Универзитет, што се уклапало у политику коју је водио министар просвете, Стојан Новаковић. За радикалну реформу Велике школе још нису били створени оптимални услови између осталог и зато што је Србија у то време имала озбиљних политичких и економских проблема; борила се за политичку еманципацију од Порте, а унутрашњи политички сукоби као и друга нерешена политичка и економска питања нису стварала погодну климу за целовиту и адекватну реформу високог образовања у Србији. Но, оно што се није могло постићи целовитим Законом о реформи Велике школе поправљало се парцијалним законима и уредбама са законском снагом. За време свог другог мандата, Стојан Новаковић је као министар просвете био у прилици да утиче на доношење неколико посебних закона, којима су промењене и допуњене неке одредбе Закона из 1863. као и одредбе неких закона донетих после Закона из 1863.

Значајна су два таква закона: један регулише материјални положај професора а други положај професорских приправника. Иницијатива за први закон потекла је од Академијског савета, који у једном допису министру Новаковићу октобра 1874. године тражи побољшање материјалног положаја професора на Великој школи и то тако што би се прва плата професорима повисила на 800 талира и што би се скратио рок за добијање периодских повишица са 10 на 5 година (19). Овим повећањем, по мишљењу Академијског савета, професори Велике школе би своја примања после 25 година службе могли изједначити са примањима чланова Касационог суда, начелницима министарства, начелницима округа и пуковницима (20). На тај начин повећао би се интерес професора Велике школе да остану на њој као и млађих способних кадрова да дођу на Велику школу. Убрзо после овог предлога донет је Закон о примањима професора, одређене су плате по звањима, али не у оном износу како је предложено од стране Академијског савета. Скраћен је рок за периодске повишице, али је дошло до неспоразума између министра и Академијског савета око тумачења ко има право на периодску повишицу, односно на повећану повишицу. Стојан Новаковић је сматрао да то право имају само они који до доношења Закона нису добили повишицу, док је Академијски савет тумачио да право на повећану разлику имају сви професори (21). Овај неспоразум није решен за време Стојана Новаковића, али је убрзо после доласка Стојана

(19) По овом Предлогу закона прва плата би износила 800 талира. После пет година, са повишицом од 100 талира, плата би износила 900 талира; после 10 година - 1000 талира; после 15 година - 1100 талира; после 20 година, са повишицом од 150 талира, износила би 1250 талира и после 25 година, са истом повишицом, износила би 1400 талира. (АС. МПС. Ф. XX. 10.1874).

(20) АС. МПС. Ф. XX. 10, 1874.

(21) АС. ВШ. 17, 1875.

Бошковића за министра просвете, на поновно инсистирање Академијског савета, ствар решена према њиховом захтеву (22).

Други Закон "О приправницима професорским на Великој школи" донет је фебруара 1875. године. Сврха његовог доношења била је у систематском школовању професорског кадра, посебно на Филозофском и Техничком факултету. Закон је предвидео да се свршени великошколци поменутих факултета, који су добили из већине предмета (стручних Љ. К.) одличне, а из осталих врло добре оцене могу, на предлог Савета Велике школе, поставити или за професорске приправнике или за државне стипендисте који би се школовали у иностранству. Приправници би помагали професорима на Великој школи у њиховом раду (рад у кабинетима и експериментални рад), били би на располагању министру просвете за разне службене послове, а могли су држати предавања у средњим школама, под надзором старијих професора (23).

Бригу за текући рад Велике школе Стојан Новаковић је наставио и за време свог другог мандата. Из преписке коју је водио са ректором Емилијаном Јосимовићем запажа се да је Новаковић и даље критичан према раду Велике школе. Посебно га је забрињавало помањкање унутрашњег реда на Великој школи. Студенти су и даље неуредно похађали предавања, одустајали од испита и падали на испитима, због чега он тражи од ректора и Академијског савета ригорознију примену законских прописа, како би се то спречило (24). Из одговора ректора Стојану Новаковићу видимо да ректор не спори наводе свога министра о пропустима на Великој школи, али покушава да то оправда и неким објективним чињеницама (неприпремљеност средњошколаца за наставу на Великој школи, неадекватан одгој у породици али и строги режим полагања испита које је предвидео Закон из 1873. године). Није пропустио да укаже и на законе који су донети 1873. године, у време када је Новаковић био министар просвете, а који су пооштрили режим студија и још више погоршали услове за полагање испита (полагање испита према белешкама, мало испитних рокова, кратак временски размак између полагања редовних и поновних испита). Да би се изашло из оваквог стања Академијски савет је предложио министру просвете издавање новог закона, којим би се побољшао рад на Великој школи (25). Многа питања о којима је овде било речи почињу се постепено решавати, најчешће одлукама органа управе Велике школе у којима је Стојан

(22) *Ibid.*

(23) Д. Баралић, *Зборник закона*, стр. 64-65.

(24) АС. ВШ. 1875. 18.

(25) У предлогу Закона који је тим поводом поднео Академијски савет, садржане су следеће мере: а) контрола лекарских уверења које студенти подносе приликом одлагања испита и то прегледом студената од стране лекара кога одређује Велика школа да би се потврдила ваљаност лекарског уверења; б) за стипендисте је (благодјејанце) предвиђен губитак стипендије ако редовно не полажу испите, а за оне који конкуришу за стипендију, најмању оцену 4 (четири) из бележака које оцењују професори; професор је могао да искључи са испита студенте који не долазе на предавања. Предвиђено је да професори једанпут месечно подносе извештаје о посећивању предавања ректору, а овај Министарству просвете. (АС. МПС. Ф. XIV. 1875, 10).

Новаковић активно учествовао али сада као професор Велике школе (26).

Стојан Новаковић је и свој трећи мандат као министар просвете посветио решавању школских питања. За министра просвете постављен је октобра 1880. године. Нешто раније тј. 1880. године донет је Закон о изменама и допунама Закона о устројству Велике школе из 1863. године. Но, иако је Закон донет у време мандата Либералне владе у којој је Стојан Бошковић био министар просвете и на Закону се налази његов потпис, Стојан Новаковић је веома заслужан за његову примену јер је као министар просвете у влади напредне странке (која је формирана после пада либерала) могао да утиче на укупну политику владе као један од најистакнутијих њених чланова и да обезбеди значајна новчана средства за нека решења која је предвидео Закон из 1880. године. На пример, Закон је предвидео да министар просвете у споразуму са Академијским саветом може отворати нове катедре и вршити избор наставника. Већ 1882. године Академијски савет тражио је од министра просвете "да се број професора и катедара умножи", што би се по њиховом мишљењу постигло пре свега слањем стипендиста на студије у иностранству (27). За решења која је предлагао Академијски савет залагао се и Стојан Новаковић, док је био професор на Великој школи (28) (одвајање научних дисциплина, слање државних стипендиста на усавршавање у иностранство и др.).

У Закону из 1880. године значајније измене у односу на претходна законска решења извршена су у наставним плановима и то пре свега на Филозофском а мање на Правном и Техничком факултету. Продужење студија на Филозофском од три на четири године претпостављало је значајније промене у наставним плановима (29). Пре свега повећан је број стручних предмета на оба одсека, чиме су одсеци постали знатно специјализованији. И на Техничком факултету повећан је број стручних предмета. Неки стручни предмети су одвојени и постали су самостални предмети. Укинута су општи предмети са Филозофског, преузети су неки стручни предмети са Природно-математичког одсека Филозофског факултета, који су били значајни за стручно образовање

(26) Из једног недатираног писма упућеног министру просвете Алимпију Васиљевићу (био министар од 1876-1878), Новаковић у име Академијског савета износи ставове Велике школе о неким битним питањима за њен рад, као што су: одвајање научних дисциплина и стварање два или три предмета у оквиру једне дисциплине и избор нових наставника за те дисциплине. Повод за решавање ових питања био је избор наставника за Педагогију и Психологију. Министар се залагао да се за оба предмета изабере један од кандидата који су се пријавили на конкурс, а уколико то није могуће онда да се један од пријављених кандидата пошаље на годину дана у иностранство ради изучавања поменутих предмета и да се касније изабере за професора. Академијски савет а и Новаковић нису се сложили са овим предлогом и тражили су да министар потврди ранији предлог Велике школе да се најбољи студенти Велике школе шаљу у иностранство на усавршавање и после завршених студија конкуришу за професорска звања. По њиховом мишљењу, ако би се прихватио предлог министра просвете, онда би свршени великошколци, после проведених годину дана у иностранству на школовању, одмах постали професори и тиме искључили остале кандидате који би конкурисали за те предмете. (А.С. С.Н. 1986).

(27) Просветни гласник, Св. 753, Св. 15. 326.

(28) А.С. С.Н. 1986.

(29) Д. Баралић, *Зборник закона*, стр. 67.

будућих инжењера. На Правном факултету суштина наставног плана није битније измењена у односу на 1873. годину, али је и на њему повећан број стручних предмета од 13, колико их је било по Закону од 1873. године, на 17, а број општих предмета смањен од 5 на 4 предмета.

За разлику од Закона из 1873. године по којем је француски језик био обавезан за све студенте Велике школе а латински за студенте историјско-филолошког одсека Филозофског и Правног факултета, нови Закон из 1880. је предвидео факултативно учење француског језика са литературом и латинског језика, односно обавезно учење за све студенте који се приликом уписа или касније за то изјасне. У спровођењу закона ова одредба је задавала тадашњем министру просвете Стојану Новаковићу доста главобоље, поготову што је он имао другачије мишљење о значају ових предмета за образовање студената историјско-филолошког одсека и Правног факултета, од решења која је предвидео Закон из 1880. године. По њему, оба језика требала су да буду обавезна за студенте оба факултета, поготову што знање из латинског језика, које се стицало у гимназији, по мишљењу министра Новаковића није довољно "ни за најнужније разумевање класичних и других споменика римске прошлости (30)".

У спровођењу новог Закона било је тешкоћа око попуњавања нових и постојећих катедара професорима. Као што је већ речено, Законом је повећан број стручних предмета на свим факултетима, или увођењем нових или одвајањем постојећих предмета у две целине. Велика школа ни тада као ни у каснијем периоду није имала довољно наставника и довијала се на разне начине да до њих дође. Непосредно после доношења овог закона, сазнајемо из дописа који је ректор Стојан Марковић упутио министру просвете, неколико значајних катедара на свим факултетима још увек је остало непопуњено, па би, по његовом мишљењу, средства за издржавање државних питомаца на страни требало концентрисати на оне кандидате који се спремају за професоре на Великој школи (31). Вредан је пажње покушај Стојана Новаковића да 1880. године доведе Валтазара Богишића за професора за предмет Енциклопедија права и Словенско право. У његовом позиву Богишићу да дође у Србију и преузме катедру поменутих предмета између осталог је речено: "Влада Књаза високо цени заслуге које за научно обрађивање словенских права одлично научно име које у словенском и иностраном ученом свету по заслуги уживате и Влади би било особито мило ако би сте се Ви могли склонити да горе споменуту Катедру на нашој Великој школи заузмете и да ред професора те школе Вашим именом задичите (32)". Богишић није прихватио позив са образложењем да би то радо учинио, али да је спречен израдом Црногорског имовинског законика (33).

И овај Закон као и претходни, иако су у извесној мери приближили Велику школу европским универзитетима, нису у већој мери допринели осавремењавању наставе. Још увек су се задржали неки општи предмети, а због недовољног броја наставника није било омогућено

(30) Просветни гласник I. XVI 1880.

(31) *Ibid.*

(32) АС. МПС. Ф. I 33. 1880.

(33) *Ibid.*

изводити продубљену наставу из појединих предмета; такође, студије се нису на време завршавале, па су тражена радикалнија решења за побољшање услова студирања и за брже завршавање студија. По мишљењу Управе Велике школе то се није могло постићи парцијалним решењима већ једним целовитим законом о универзитету. У том правцу деловао је и тадашњи ректор Велике школе, професор Правног факултета Стојан Марковић, који у једном допису министру просвете Стојану Бошковићу, поводом примене Закона од 1880. године, преноси жеље Академијског савета "да се академијско образовање по факултетима у правцу веће стручности појача и тиме у исто време отпочне спремати земљиште за што скорије оснивање српског универзитета - овога неизоставног услова и најпоузданијег јемства за народни опстанак и развитак и да садашња независна Србија и у културно-просветном погледу постане моћном чињеницом, средиштем и кристалizacionом тачком целог српства, и да тако у светско-историјском животу народа врши ону мисију које је она по моћним изворима својим своје животне снаге достојна (34)".

Ни ова иницијатива Велике школе није уродила плодом, нови закон није донет, али су и даље чињени покушаји да се у целини промени Закон из 1863, упркос значајним изменама које су већ учињене ранијим измена и допунама закона и посебним законима.

У настојањима да се промени Закон из 1863. године, вредан је пажње још један предлог закона који је израдио Академијски савет 1888. године, а који је требао да послужи "за основу размишљања и спремања дефинитивног пројекта (35)". Овај предлог закона доживео је исту судбину као и претходни предлози. Сављен је *ad acta*, али то није обесхрабрило органе управе Велике школе да и даље комуницирају са министарством просвете и траже доношење новог закона којим би се Велика школа претворила у универзитет. Један такав предлог сачињен је 1891. године (36), али он није ушао у скупштинску процедуру, као ни следећи из 1893. године (37).

Судећи према преписци која се водила између Министарства просвете и управе Велике школе изгледа да је постојало расположење у Влади да се изради целовит закон о универзитету, па је у том правцу настављена обострана активност. Међутим, сада се много постављало питање реформи школства. Предвиђена је реформа целокупног школства у Србији, и предузете су одговарајуће мере како би се користила искуства развијених земаља у даљем унапређењу школства у Србији. Тадашњи министар просвете обратио се децембра 1894. године, свом колеги, министру иностраних дела Србије, са молбом да предузме одговарајуће кораке како би се преко страних посланика у Београду набавили њихови најновији закони о универзитету, средњим и другим школама, пре свега наставни планови и програми као и најбољи уџбеници који се користе у одговарајућим школама и универзитетима (38).

(34) Просветни гласник, Св. I-XVI, Београд, 1880.

(35) АС. МПС. Ф. II. 91. 1892.

(36) АС. VIII. 25. 1891.

(37) АС. МПС. Ф. XX. 76. 1893.

(38) АС. МПС. Ф. XIV. 181. 1895.

Већина универзитета се одазвала позиву и послала тражени материјал, али ни тада, као што је познато, није донет Закон о универзитету.

Доласком Стојана Новаковића за председника Напредне владе, јуна 1895. године, настављена је активност свих актера заинтересованих да се донесе један толико припреман и очекиван закон који би подигао ранг Великој школи и претворио је универзитет. Иако Стојан Новаковић није имао ресор министарства просвете већ је као председник владе преузео министарство иностраних дела, био је упознат са свим активностима око припремања закона. Зато је било могуће да се у време његовог мандата као председника владе донесе један нови закон, октобра 1896. године, у форми измена и допуна постојећег закона из 1863. године, и да се припреми уредба о Великој школи из 1897. године као и три уредбе за три постојећа факултета. Уредбе су донете одмах после престанка његовог мандата, али нема сумње да је био веома заслужан за њихово доношење. Захвалност и признање за доношење закона и поменутих уредби и за све што је учинио на реформи школства у Србији, одао му је ректор Милан Жујовић у беседи одржаној 14. јануара 1897. године поводом доношења поменутог закона и уредби. "За измене и допуне у закону - рекао је тада ректор М. Жујовић - дугујемо захвалност у првом реду доскорашњем министру председнику г. Стојану Новаковићу, који их је кроз законодавно тело провео. Његова потписа нема на новоме нашем закону, јер он није стајао на челу српских школа када је овај предложен; али како га је Он први са пуним разумевањем његова значаја прихватио и о његовом се стварању и потврди старао - то је моја дужност у овој свечаној прилици објавити колико је велика заслуга г. Стојана Новаковића што Велика школа може боље да се уређује. Научењак српски, који је негда као министар просвете дао полета и основној школи и гимназији, није пропустио прилику да као глава краљевске владе не олакша напредак Велике школе. Хвала му!" (39).

Законом из 1896. године промењене су неке одредбе Закона из 1863. године као и неке одредбе законских прописа који су у међувремену донети. Најзначајније промене су учињене у одређивању положаја органа управе Велике школе и факултета, избору професора у одређена звања, статусу студената. Овим законом факултетски органи су добили значајне функције, али се прецизније одредбе о њиховој надлежности налазе у факултетским уредбама. Подробније је одређен статус редовних и ванредних студената. Но, треба нагласити да ни у овом закону као ни у каснијим законским прописима о Великој школи нема одредаба о наставним плановима. Остављена је већа слобода факултетима у одређивању наставних планова. Факултети су то чинили или својим уредбама или *ad hoc* одлукама факултетских органа. Ипак, по речима Богдана Гавриловића, Велика школа, по изменама и допунама закона из 1896. године, "нити је била често стручна, нити правна научна школа, то је била комбинација француског факултетског и немачког универзитетског учења (40)".

Убрзо после овог закона донете су три факултетске уредбе. На Филозофском 1896. године, а на Правном и Техничком факултету

(39) Милан Жујовић, *Садашње уређење Велике школе*, Београд, 1897.

(40) Б. Гавриловић, *Споменица о стварању универзитета*, Београд, 1906, стр. 11.

јануара 1897. године. Уредба о Великој школи донета је априла 1897. године. Факултетске уредбе не садрже одредбе о Великој школи, већ одредбе о наставним плановима и испитима, и представљају значајан корак у правцу развијања факултета као самосталних научних и наставних институција. Основано је више смерова на факултетима, више катедара, семинара, завода и лабораторија. Факултетским уредбама одређен је карактер факултета, односно физиономија стручњака који ће се школовати на тим факултетима. Филозофски факултет је требао да спрема наставнике за средње школе и стручне раднике "на наукама и књижевности у српском народу". Предвиђена су четири одсека: Лингвистичко-литерални, Историјско-географски, Математичко-физички и Јестественичко-хемијски (41). Студенти Правног факултета припремали су се за: судску, политичку, привредно-финансијску и дипломатску службу као и слободна занимања која стоје у вези са тим. На факултету су предвиђене две групе: Судска и Политичко-економска (42). Технички факултет спремао би техничаре за све техничке гране, наставнике за техничке школе и ширио би техничке науке и техничку културу. Предвиђена су три одсека: Грађевинско-инжењерски одсек; Архитектонски и Машинско-технички одсек (43).

Каснији законски прописи, све до ступања на снагу Закона о универзитету 1905, нису мењали карактер Велике школе и њених факултета.

Непосредно после ступања на снагу наведених законских прописа углавном је престала активност Стојана Новаковића на овим питањима. Он се више бавио спољном политиком, било као министар спољних послова, било као дипломатски представник српске владе у иностранству.

Ангажовање Стојана Новаковића на реформи школства у Србији било је у склопу његових других делатности, али веома наглашено и значајно. Реформу школства и просвете Новаковић није посматрао издвојено, ван контекста и других процеса који су се одвијали у Србији. За њега је реформа школства била део укупне политике унутрашњег развоја српске државе и претпоставка за школовање стручњака који ће убрзати економски и политички развој српске државе. Стојан Новаковић је реформу Велике школе везивао за реформу основног и средњег образовања, јер је за њега реформа школства била целовит и дуготрајан процес. У бављењу овим послом било је прекида али то није зауставило његову активност да касније као професор Велике школе, министар просвете и председник Владе настави прекинут рад на том послу. У том раду помагали су му органи управе Велике школе и професори, преко иницијатива које су обликоване у предлозима и законским пројектима за делимичну промену Закона из 1863. године али и у предлозима за целовити Закон о универзитету.

У законском регулисању положаја Велике школе пресудан утицај имала су његова лична убеђења, али, у извесној мери, и страначка опредељења партије којој је припадао. С обзиром на то да је утицај напредне странке био значајан у време владавине два владара из динас-

(41) Д. Баралић, *Зборник закона*, стр. 98.

(42) *Ibid.*, стр. 105.

(43) *Ibid.*, стр. 108.

тије Обреновића - Милана и Александра, постоје и извесне разлике у њиховим ставовима према реформи Велике школе и стварању Универзитета.

Када је напредна странка дошла на власт, на челу са Миланом Пироћанцем као председником владе и Новаковићем како министром просвете, учињен је извештај напредак у спровођењу напред донетих закона, али је, у целини, рад на просветном и културном развоју стављен у други план (44). Ипак, залагањем Стојана Новаковића као министра просвете обезбеђена су значајна новчана средства за реформу Велике школе, коју је предвидео закон о изменама и допунама из 1880. године.

За време Александра Обреновића и краткотрајне владавине Напредне странке са Новаковићем на челу, учињен је значајан помак у реформи Велике школе. Александар Обреновић имао је амбиција да се за време његове владавине донесе закон о универзитету, што потврђује и каснији пројекат закона о универзитету из 1901. године, насловљен као "Универзитет краљ Александар I". Такав закон није донет ни тада ни касније иако су крајем 90-тих година постојале повољније могућности и претпоставке за доношење закона о универзитету. На Великој школи се тада налазио знатан број угледних професора. Створена је Српска краљевска академија (чији је члан био и Стојан Новаковић), а постојећи закон о Великој школи из 1863. године претрпео је такве измене да је остало веома мало одредби из постојећег закона. Другим речима, Велика школа се у тој мери реформисала да није било тешко на тој основи донети закон о Универзитету. Но, по свему судећи то још увек није било довољно за њено претварање у будући српски универзитет.

Новаковић је писао и о проблемима школства у Србији. Запажен је његов рад написан крајем 1899. године у Цариграду, за време функције дипломатског представника српске државе. Рад је насловљен "Угледи српске просвете" и објављен у скраћеној верзији у Француској. У њему се говори о страним утицајима на развој просвете у Србији (45). Било је и других радова о школским питањима у Србији.

Ставови Стојана Новаковића о постепеном реформисању школства у Србији, поред објективних претпоставки, произишавали су и из његовог личног става. Он је био перфекциониста у свом раду са осећањем велике личне одговорности за оно што ради, па је то с правом тражио и од других. Његово залагање за рад, дисциплину, одговорност, строги критеријум за избор наставника и др. нису увек наилазили на разумевање, па је он више био поштовани професор Велике школе и министар просвете, а мање - вољени професор и министар.

(Примљено 5. децембра 1994)

(44) Драгослав Јанковић, *Претварање Велике школе у Универзитет...*, стр. 55.

(45) Рад је објављен у књизи А. Gubernatis, *La Serbie et les Serbes*, Florence, 1897. У раду су посебно истакнута три утицаја: византијски, римско-италијански, арапско-турски и савремени-европски. (АС. С.Н. 533).

Dr. Ljubica Kandić

Professor of the Faculty of Law in Belgrade (retired)

*CONTRIBUTION OF STOJAN NOVAKOVIĆ TO THE REFORM OF THE
SUPERIOR SCHOOL IN THE SECOND HALF OF THE NINETEENTH
CENTURY*

Summary

Stojan Novaković was influential in the reforming of the educational system in Serbia as professor at the "Velika Škola" (high or superior school) and as a minister of education and the prime minister. He has been particularly active in reforming mentioned School, by using legislation amending former 1863 founding act. Thus, in 1873, at his initiative, laws have been enacted covering the structure and faculty matter of the School. The whole series of laws have followed, such as the one in 1896, the decree of 1897 and three decrees regulating schools of philosophy, law, and technical sciences.

In addition to legislative activity in order to improve the character of the Superior School, Novaković supervised the work of that institution. He was not quite satisfied with it, while criticizing both professors and students and requiring more responsibility from them.

The substance of criticism was that there were not enough specialized courses, so that the School prepared only so-called general type experts. Novaković insisted on the increase of professional and expert courses and on abolishment of some general courses which, according to him, were not necessary.

Final aim of both Stojan Novaković and of other protagonists of the reform was to create a modern university, similar to European universities. In contrast to others, Stojan Novaković insisted on gradual reforming of the Superior School as he was aware that Serbia of his time was not yet at the adequate social, economic and political levels as to be able to establish a modern university. As a person, he was kind of a perfectionist, endeavouring to achieve discipline, responsibility, high criteria in election of teachers, and the like. In these manners he has been ahead of his time, so that, although being respected as professor and the minister of education, he was not as much loved among his fellow professors and students.

Key words: *Superior (High) School known as Velika škola. - University. - Reform.
- The 1863 Law. - Stojan Novaković*

Ljubica Kandić,

professeur à la retraite de la Faculté de droit de Belgrade

*LA CONTRIBUTION DE STOJAN NOVAKOVIĆ À LA RÉFORME DE LA
GRANDE ECOLE AU COURS DE LA DEUXIÈME MOITIÉ DU XIXème
SIECLE*

Stojan Novaković exerçait son influence sur la réforme de l'enseignement en Serbie en tant que professeur de la Grande Ecole et ministre de l'enseignement et président du gouvernement. Son activité sur le plan des réformes au sein de la Grande Ecole est d'une importance particulière. Il exerçait cette activité à travers les lois et les règlements ayant un pouvoir de loi et apportant des modifications et des amendements aux Lois en vigueur sur l'enseignement et notamment à la Loi sur l'organisation de la Grande Ecole de 1863. Il fournissait également son soutien aux propositions et aux initiatives des organes de l'administration de la Grande Ecole - le Conseil académique et le recteur - dans la réalisation de la réforme de la Grande Ecole. En tant que professeur à la Grande Ecole

et ministre de l'éducation il lançait des initiatives et recherchait des solutions juridiques en vue de l'introduction des modifications ou des amendements à la Loi sur l'organisation de la Grande Ecole. Au cours des trois mandats qu'il avait exercés comme ministre de l'éducation (1873, 1876-77 et 1881-83) et d'un mandat qu'il avait exercé comme président du gouvernement et ministre des affaires extérieures (1895-1896) plusieurs Lois et règlements ayant le pouvoir de loi ont été préparés ou adoptés. En 1873, ont été adoptées: la Loi sur les modifications et les amendements à la Loi de 1863, la Loi sur les salaires des professeurs du Lycée et de la Grande Ecole et la Loi sur les professeurs stagiaires de la Grande Ecole. Dix-sept ans plus tard, en 1880, fut adoptée la Loi qui avait apporté des modifications et des amendements à la Loi sur l'organisation de la Grande Ecole.

La contribution de Stojan Novaković à la réforme de la Grande Ecole à l'époque où il était président d'un gouvernement progressiste est d'une importance particulière. C'est à cette époque que furent adoptés la Loi de 1896 qui avait apporté elle aussi des modifications et des amendements à la Loi de 1863, le Règlement sur la Grande Ecole de 1897 et les règlements sur les trois facultés - celui sur la Faculté de philosophie (1896), celui sur la Faculté de droit et celui sur la Faculté polytechnique (1897).

Outre l'activité sur le plan de la réglementation qui modifiait progressivement le caractère de la Grande Ecole, l'activité de Stojan Novaković sur la suivie attentive du fonctionnement global de la Grande Ecole fut remarquable également. En sa qualité de ministre de l'éducation il n'était pas content du fonctionnement de la Grande Ecole. Il avait formulé toute une série de remarques critiques sur le compte du travail des professeurs et des étudiants. Il exigeait une plus grande responsabilité des uns et des autres dans la réalisation de leurs obligations et donnait dans ce sens des instructions sur le règlement de ces problèmes.

L'essence de la réforme de la Grande Ecole à laquelle Stojan Novaković oeuvrait avec acharnement consistait à la modification de son caractère. Aux termes de la Loi de 1863, la Grande Ecole formait le type général d'experts avec de nombreuses matières communes pour les trois facultés. Outre les matières générales communes, dans le cadre de chacune des facultés on enseignait plusieurs matières spécifiques, qui ne suffisaient pas à former le profil d'expert de ceux qui terminaient une de ces trois facultés. Stojan Novaković s'employait en faveur de l'augmentation du nombre des matières spécifiques et de l'élimination de certaines matières générales qui n'étaient pas essentielles pour la formation des spécialistes dans ces facultés.

L'objectif ultime de la réforme de la Grande Ecole, objectif que Stojan Novaković et les autres qui y oeuvraient se proposaient était la création d'une université moderne organisée selon le modèle européen. A la différence des autres, Stojan Novaković s'employait en faveur de la réforme progressive de la Grande Ecole, car il considérait que dans la Serbie de l'époque les conditions socioéconomiques et politiques pour la formation d'une université moderne n'étaient pas réunies. Il était également personnellement partisan de la réforme "pas à pas" car dans son travail il était perfectionniste doté de sens d'une très grande responsabilité de ce qu'il faisait. Son engagement en faveur de l'ordre, de la discipline, de la responsabilité, des critères rigoureux pour le choix des enseignants n'étaient pas acceptés par son entourage, de sorte qu'il était plutôt un professeur vénéré de la Grande Ecole et un ministre de l'éducation respecté qu'un professeur et un ministre aimé.

Mots clé: *La Grande Ecole. - L'université. - La réforme. - La loi de 1863. - Stojan Novaković.*